

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ

У статті проаналізовано процес формування професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи як сукупності взаємопов'язаних компонентів: когнітивного, діяльнісного й особистісного. Розкрито особливості професійної підготовки майбутніх викладачів в умовах упровадження компетентнісного підходу. Обґрунтовано використання ідей інтеграції знань і контекстного навчання для формування професійної компетентності майбутніх викладачів ВНЗ.

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійна підготовка, інтеграція знань, контекстне навчання.

Модернізація вищої освіти України спрямована на забезпечення якості підготовки висококваліфікованого, компетентного фахівця відповідно до вимог держави, суспільства, потреб і здібностей особистості. Важливу роль у цьому процесі відіграють викладачі вищої школи, підготовка яких здійснюється в Україні не тільки в аспірантурі, а й у ВНЗ шляхом професійної підготовки в магістратурі за спеціальністю “Педагогіка вищої школи”.

Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців, у тому числі викладачів вищої школи, є ключовим методологічним інструментом, який дає змогу по-новому будувати цілі й зміст освіти, визначати результати навчання. Компетентнісно орієнтована освіта сприяє підвищенню якості навчання, системності професійної підготовки випускників, їх готовності успішно вирішувати основні завдання професійної та соціальної діяльності.

Мета статті – розглянути основні ідеї, які доцільно, на наш погляд, покласти в основу педагогічного супроводу процесу формування професійної компетентності майбутніх викладачів ВНЗ у процесі їх підготовки в магістратурі за спеціальністю “Педагогіка вищої школи”.

Компетентність фахівця є складною інтегрованою характеристикою особистості, яка зумовлює його здатність до реалізації власного потенціалу (знань, умінь, досвіду, особистісних якостей) для успішної діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи соціальну значущість та особистісну відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення в умовах динамічності світу [1].

Професійна компетентність як модель кінцевого результату підготовки фахівця у ВНЗ є основою освітньо-кваліфікаційної характеристики (далі – ОКХ) майбутнього викладача, згідно з якою розробляється зміст професійної підготовки освітньо-професійна програма (далі – ОПП), навчальний план (перелік дисциплін, контрольних заходів, графік навчального процесу) і програми дисциплін

(зміст дисципліни та її обсяг, вимоги та критерії оцінювання результатів навчання).

Зміст і структура професійної компетентності відображає основні функції та вимоги до педагога, знання, уміння й навички, соціально та професійно значущі якості особистості. Цілісний інтеграційний характер професійної компетентності вимагає відповідного педагогічного супроводу процесу її формування в ході підготовки майбутніх викладачів у ВНЗ. Процес формування професійної компетентності майбутніх викладачів ВНЗ будемо розглядати як сукупність таких взаємопов'язаних аспектів: когнітивного – засвоєння системи базових знань з теорії та практики професійної діяльності викладача ВНЗ; діяльнісного – формування системи базових професійних умінь; особистісного – розвиток професійно значущих якостей особистості майбутнього викладача, активізація процесів його професійної самоорганізації.

Когнітивний аспект формування професійної компетентності передбачає оновлення освітньо-професійної програми підготовки майбутніх викладачів ВНЗ за фахом “Педагогіка вищої школи” шляхом включення дисциплін, мета яких полягає у формуванні системи знань про сутність і структуру професійної компетентності викладача ВНЗ. Такою нами визначена дисципліна “Професійна компетентність викладача вищої школи”. Доцільність введення цієї дисципліни до варіативної складової ОПП зумовлена тим, що в чинних стандартах немає окремих дисциплін, які передбачають розкриття змісту поняття професійної компетентності викладача ВНЗ. Завдання дисципліни полягають у забезпеченні глибокого оволодіння студентами знаннями про: наукові основи використання компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців; сутність базових понять компетентнісного походу, їх співвідношення й смисловий зв'язок; зміст і класифікацію ключових компетентностей особистості; особливості професійної діяльності та функції викладача вищої школи, вимоги до їх особистісних якостей; сутність і структуру професійної компетентності викладача вищої школи, а також формування вмінь застосовувати здобуті знання в практичній діяльності. Включення дисципліни “Професійна компетентність викладача вищої школи” до варіативної складової ОПП за фахом “Педагогіка вищої школи” дає змогу інтегрувати зміст різних психолого-педагогічних дисциплін навколо проблеми формування професійної компетентності викладача ВНЗ.

Акцентування уваги на діяльнісному аспекті формування професійної компетентності майбутніх викладачів ВНЗ зумовлює посилення практикоорієнтованості професійної підготовки. Виходячи з розуміння того, що ідея підпорядкування одержуваних у процесі навчання знань і вмінь практичній необхідності (при збереженні фундаментальності навчання) є однією з ключових у компетентнісному підході, зауважимо, що в педагогічній науці існують різні погляди на організацію практикоорієнтованого навчання студентів. Вчені пов'язують цю ідею зі збільшенням годин на дисципліну професійно орієнтованого циклу, з посиленням у професійній підготовці майбутніх фахівців ролі всіх видів практик (виробничих, технологічних, переддипломних), з упровадженням відповідних педагогічних технологій освіти, що сприяють формуванню в студентів професійно значущих якостей.

На нашу думку, управління професійною підготовкою майбутніх викладачів вищої школи на принципах компетентнісного підходу передбачає викорис-

тання всіх зазначених позицій, що посилює синергетичний ефект практикоорієнтованості навчання. Результати власних теоретичних досліджень [2] й аналізу практичної діяльності з підготовки майбутніх фахівців дали змогу доповнити арсенал засобів забезпечення діяльнісного аспекту формування професійної компетентності майбутніх викладачів збільшенням годин у навчальному плані на проведення лабораторних, практичних і семінарських занять із психолого-педагогічних дисциплін (до 50% від загального обсягу).

Згідно з нормативною базою вищої освіти України [3], лабораторне заняття – це форма навчального заняття, за якою студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні або імітаційні експерименти чи досліди з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень цієї навчальної дисципліни, набуває практичних навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, методикою експериментальних досліджень у конкретній галузі.

Практичне заняття – це форма навчального заняття, за якої викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння й навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання відповідно сформульованих завдань.

Семінарське заняття – це форма навчального заняття, за якої викладач організує дискусію навколо попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів). Частіше семінарські заняття проводять у формі читання й обговорення рефератів, доповідей.

Нами було доведено вплив на ефективність оволодіння методами й прийомами творчої діяльності, формування дослідницьких умінь, розвиток творчих здібностей і характерологічних особливостей студентів саме шляхом проведення таких занять [2, с. 102].

Педагогічний супровід формування особистісного компонента професійної компетентності майбутніх викладачів ВНЗ полягає в такому:

- створенні умов для самопізнання й самооцінки майбутніми викладачами вищої школи здатності до педагогічної діяльності;
- забезпеченні перекладу процесу підготовки майбутніх викладачів вищої школи зі стадії засвоєння комплексу знань у стадію самовизначення власних цілей професійного розвитку та відповідальності за результат;
- створенні умов для рефлексії рівнів сформованості професійної компетентності, саморозвитку та самовдосконалення особистості студентів під час професійної підготовки;
- забезпеченні супроводу індивідуальної освітньої траєкторії студентів;
- проведенні додаткових спецкурсів для забезпечення індивідуальних освітніх потреб;
- залученні студентів до науково-дослідної діяльності кафедри, проектної діяльності.

У процесі формування особистісного компонента професійної компетентності надзвичайно актуальним, на нашу думку, є індивідуальний підхід і психолого-педагогічна підтримка особистості в позааудиторній діяльності, що створює умови для безперервності процесу формування професійної компетентності. Широкі додаткові можливості для цього в ході професійної підготовки забезпе-

чує використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій, що полегшують можливість спілкування в позанавчальний час викладача і студентів, студентів між собою. Це, у свою чергу, дає змогу шукати вирішення проблеми безпосередньо в ході виникнення труднощів.

Вважаємо, що основними ідеями, на яких повинен базуватися процес формування професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи при підготовці у ВНЗ, є ідеї інтеграції знань і контекстного навчання. Інтеграційні процеси на сьогодні визнані однією з основних закономірностей розвитку педагогічної науки та практики. Вважаємо, що інтеграційні зв'язки є основою підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ, оскільки вони сприяють формуванню в студентів цілісності знань, практичних умінь і навичок, що забезпечують їх єдність та системність. Підтвердження цієї позиції знаходимо в працях В.С. Безрукова, А.П. Беляєва, С.Ф. Клепко, І.М. Козловської, О.Я. Мариновського, С.А. Сисоєвої, І.П. Яковлева.

Так, український філософ С.Ф. Клепко вважає, що, надаючи студентам тільки диференційовані знання, освіта не повною мірою виконає своє основне призначення: забезпечити успішну адаптацію молодих людей у суспільстві, підготувати конкурентоспроможного фахівця. На думку вченого, інтеграція концептуально виступає як механізм самоорганізації хаосу знань, як внесення порядку, єдності в розчленований світ знань із метою підвищення ефективності як отримання, так і застосування знання [4, с. 14].

Системні знання, необхідні для вироблення цілісного, проблемного мислення фахівця, на думку І.М. Козловської, можуть бути здобуті тільки на основі інтегрованого підходу до вивчення спеціальних дисциплін [5, с. 51]. Схожої позиції дотримується О.Я. Мариновська, яка вважає, що інтеграція виражає загальну ідею цілісного навчального змісту як засобу особистісного розвитку учня. Дослідниця поглиблює розуміння інтеграції розглядом її як мети навчання, яка полягає у створенні цілісного уявлення студента про навколишню дійсність, і як засобу навчання, покликаного знайти спільну платформу для зближення диференційованих знань і нових на стику традиційних [6, с. 5].

З іншої позиції вчені розглядають інтеграцію як: важливий важіль оптимізації кінцевого результату професійного навчання, умову, засіб підвищення ефективності та скорочення термінів оволодіння основами професійної майстерності майбутніми фахівцями (А.П. Беляєва) [7, с. 56]; рух системи до великої органічної цілісності (І.П. Яковлев) [7, с. 84]; як створення великих педагогічних одиниць на основі взаємозв'язку різних компонентів навчально-виховного процесу (В.С. Безрукова) [8, с. 68–72]. У процесі формування професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи доцільно спиратися на принцип структурування знань у процесі їх інтеграції, які подано І.М. Козловською [5, с. 30]. Як такі принципи дослідниця називає:

1. Проблемність формування всіх підсистем змісту навчального матеріалу (різного обсягу і ступеня інтеграції), виходячи з проблемного принципу структурування сучасної науки.

2. Системність: орієнтація на формування цілісної системи загальноосвітніх і професійних знань інтегративними засобами.

3. Фундаменталізація: акцентування у формуванні змісту освіти на фундаментальних знаннях, які є основою загальнотехнічних і спеціальних знань.

4. Варіативність: можливість розробки варіативних навчальних курсів і методик, виходячи з вимог до конкретної професії або навчального закладу.

5. Слідування: забезпечення інтеграції знань не тільки на цьому етапі навчання, а й між різними ступенями загальноосвітньої та професійної підготовки.

6. Призначення: обґрунтування конкретної (загальноосвітньої чи професійної) мети включення кожної підсистеми знань у зміст навчання з урахуванням вікових можливостей і рівня підготовки учнів.

7. Ефективність: застосування інтегративного підходу з метою досягнення очікуваного результату навчання з мінімальними зусиллями та мінімальними витратами навчального часу.

Узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел дає нам змогу зробити висновок про те, що створення в студентів інтегрованої системи знань, умінь та уявлень про навколишню дійсність є необхідною умовою сучасної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. Реалізація ідеї інтеграції знань у сучасній вищій школі підтверджує необхідність змін у системі професійної підготовки, створює умови для появи якісно нових ефектів сприйняття явищ у їх взаємозв'язку. Одним із таких ефектів, на нашу думку, є формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Повністю поділяємо позицію С.О. Сисоєвої: інтеграція знань допоможе реалізації розвитку особистості в процесі навчання, що стає стрижневим поняттям педагогічного процесу, сутнісним, глибинним поняттям науки й визначає сучасні вимоги до організації професійної підготовки в різних установах освіти [10].

Педагогічний супровід процесу формування професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи доцільно здійснювати, спираючись також на теорію контекстного навчання А.А. Вербицького [11]. Ця теорія є одним із напрямів розвитку діяльнісної теорії засвоєння соціального досвіду, наведеного у працях Л.С. Виготського, П.Я. Гальперіна, В.В. Давидова, А.Н. Леонтьєва.

Згідно з теорією контекстного навчання, засвоєння змісту навчання здійснюється не шляхом простої передачі студентам інформації, а в процесі його власної, внутрішньо вмотивованої активності, спрямованої на предмети і явища навколишнього світу. Основна мета студента – в оволодінні цілісної професійною діяльністю, де знання виступають орієнтовною основою, засобом реалізації.

Контекст – це система внутрішніх і зовнішніх умов поведінки та діяльності людини, яка впливає на процес і результати сприйняття, розуміння й перетворення людиною конкретної ситуації дії та вчинку. Відповідно, внутрішнім контекстом є індивідуально-психологічні особливості, знання, досвід людини; зовнішнім – предметні, соціокультурні, просторово-часові та інші характеристики ситуацій, у яких він діє.

При спільності структури навчальної та професійної діяльності змістовне наповнення структурних блоків кожної з них абсолютно інше, що характеризує основну суперечність професійної освіти: оволодіння професійною діяльністю повинно відбуватися в межах якісно іншої за цілями, змістом, формою, методами, засобами, умовами й процесом навчальної діяльності. Із цього випливає ряд конкретних суперечностей при підготовці майбутніх викладачів вищої школи:

- навчальна діяльність передбачає розвинуту пізнавальну мотивацію, практична діяльність – професійну;

- предметом навчання є знакова система навчальної інформації, а діяльності – психіка й особистість (педагог);

- зміст навчання відображено в багатьох навчальних дисциплінах, часто не пов'язаних між собою, а зміст професійної діяльності є системним;
- від студента вимагається в основному увага, сприйняття, пам'ять, а в професійній діяльності він виступає цілісною особистістю;
- студент є активним у відповідь на керівний вплив викладача (відповідає на запитання, виконує поставлені викладачем завдання), а в професійній діяльності від нього вимагається активність та ініціативність;
- студент отримує статичну навчальну інформацію, а в професійній діяльності вона розгортається динамічно в просторі та часі;
- штучні форми організації навчальної діяльності, які підходять для передачі інформації, не відповідають формам професійної діяльності.

Отже, діяльність студента ні за змістом, ні за формою не можна ототожнювати з діяльністю фахівця. Виходячи із цього, основною ідеєю контекстного навчання при підготовці майбутніх викладачів ВНЗ є накладення засвоєння студентами теоретичних знань на “канву” майбутньої професійної діяльності. Для цього необхідно послідовно моделювати в різних формах навчальної діяльності студентів професійну діяльність з боку її предметно-технологічних (предметний контекст) і соціальних (соціальний контекст) складових.

Висновки. Реалізація зазначених ідей у педагогічному супроводі формування професійної компетентності майбутніх викладачів у ВНЗ забезпечується розробкою інтегрованих курсів, посиленням практикоорієнтованості навчання, моделюванням предметного й соціального змістів майбутньої професійної діяльності, проєкцією нормативно заданих вимог до майбутніх фахівців на індивідуальні особливості студентів та побудова на цій основі індивідуальних освітніх траєкторій.

Список використаної літератури

1. Драч І.І. Компетентнісна модель майбутнього викладача вищої школи / І.І. Драч // Гуманітарний вісник. – К. : Гнозис, 2012. – Дод. 1 до Вип. 27. – Т. II (35): Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – С. 94–102.
2. Драч І.І. Організація навчального процесу з розвитку творчого потенціалу студентів ВНЗ I–II рівнів акредитації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / І.І. Драч. – К., 2005. – 205 с.
3. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах : Наказ Міністерства від 02.06.1993 р. № 161 // Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання / за заг. ред. А.П. Зайця, В.С. Журавського. – К. : Форум, 2002. – С. 413–432.
4. Клепко С.Ф. Інтегративна наука і поліморфізм знання / С.Ф. Клепко. – Київ-Полтава-Харків : ПОПОПП, 1998. – 360 с.
5. Козловська І.М. Проблеми інтеграції у сучасній професійній освіті: методологія, теорія, практика : монографія / под ред. І.М. Козловської та Я.М. Кміт. – Львів : Сполом, 2004. – 244 с.
6. Мариновська О. Моделювання навчальних занять на інтегрованій основі / О. Мариновська, Г. Бабійчук. – Івано-Франківськ, 2002. – 136 с.
7. Беляева А.П. Интегративно-модульная педагогическая система профессионального образования / А.П. Беляева. – СПб. : Радом, 1997. – 225 с.
8. Яковлев И.П. Интеграционные процессы в высшей школе / И.П. Яковлев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1980. – 115 с.

9. Безрукова В.С. В поисках перспективы / В.С. Безрукова // Сов. педагогика. – 1986. – № 9. – С. 68–72.
10. Сисоєва С.О. Освітні технології: методологічні аспекти / С.О. Сисоєва // Професійна освіта: педагогіка і психологія : польсько-український щорічник. – Київ-Ченстохова, 2000. – С. 351–367.
11. Вербицкий А.А. Личностный и компетентностный подходы в образовании / А.А. Вербицкий, О.Г. Ларионова. – М. : Логос, 2010. – 336 с.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2013.

Драч И.И. Педагогическое сопровождение формирования профессиональной компетентности будущих преподавателей высшей школы в условиях магистратуры

В статье проанализирован процесс формирования профессиональной компетентности будущих преподавателей высшей школы как совокупности взаимосвязанных компонентов: когнитивного, деятельностного и личностного. Раскрыты особенности профессиональной подготовки будущих преподавателей в условиях внедрения компетентностного подхода. Обосновано использование идей интеграции знаний и контекстного обучения для формирования профессиональной компетентности будущих преподавателей вузов.

Ключевые слова: компетентностный подход, профессиональная подготовка, интеграция знаний, контекстное обучение.

Drach I. Educational support for the formation professional competence of future teachers in higher education in Magistracy

The article analyzes the process of formation of professional competence of future teachers in higher education as a set of interrelated components – cognitive, activity and personality were disclosed. The features of the training of future teachers in implementing the competence approach. The use ideas of integration knowledge and contextual learning to create professional competence of future teachers in higher education were justified.

Key words: competence approach, professional training, integration of knowledge, contextual learning.